

فعالیت استارت آپ‌ها از منظر حقوقی

سید مهدی رضوی^۱

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه حقوق خصوصی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد آزادشهر، آزادشهر، ایران

چکیده

استارت آپ‌ها، یکی از اشکال نوین کسب و کار در دنیای امروز هستند که دارای ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد می‌باشند، از بارزترین ویژگی‌های این نوع کسب و کار، نوآورانه و جدید بودن ایده و فعالیت آن‌هاست که این مهم را ضروری می‌سازد تا از منظر حقوقی به بررسی عوامل موثر بر انتخاب موضوع فعالیت استارت آپ، تاثیرات آن بر ابعاد حقوقی کسب و کار و موارد مهم در تعیین موضوع فعالیت استارت آپ بپردازیم. در این مقاله با بررسی مطالعات کتابخانه‌ای، دکرترین حقوقی و مواد قانونی به تحلیل تاثیرات نوع فعالیت استارت آپ بر حقوق شرکت‌های استارت آپی و چالش‌های موجود در این زمینه پرداخته‌ایم و در نهایت با نگاهی کلی به این جمع بندی رسیده‌ایم که از منظر حقوقی بهترین انتخاب برای ثبت و تشکیل استارت آپ‌ها، شرکت‌های سهامی است چرا که باعث ایجاد محدودیت در انتخاب نوع فعالیت‌های نوآورانه استارت آپ‌ها نمی‌گردد و علاوه بر آن باعث صرفه جویی در وقت و هزینه‌ی موسسین استارت آپ جهت ثبت شرکت می‌شود.

واژه‌های کلیدی: استارت آپ، موضوع فعالیت، اعمال تجاری، شرکت

۱. مقدمه

استارت آپ‌ها یکی از انواع نوین و جدید کسب و کار است و بر اساس گزارش UNDP (برنامه توسعه ملل متحد) نخستین موج استارت آپ‌ها در ایران از سال ۲۰۱۲ شروع شد و این موج از تشکیل استارت آپ‌ها در ایران در سال‌های ۲۰۱۴، ۲۰۱۶، ۲۰۱۸ و ۲۰۲۰ به ترتیب، به دلیل جذب دانشگاهیان و افراد تحصیل کرده به این حوزه و جذب سرمایه‌های خصوصی و دولتی، فعالیت در حوزه فین تک و تلویزیون‌های اینترنتی و حمایت‌های دولتی تکرار گشته و موجب فعالیت افراد زیادی در این حوزه و کارآفرینی در قالب استارت آپ (کسب و کارهای نوپا) شده است و بنابراین به مانند سایر کشورهای جهان، کارآفرینی و فعالیت در قالب استارت آپ‌ها در ایران نیز از اهمیت بالایی برخوردار است و نیازمند بررسی در ابعاد گوناگون این نوع از کسب و کار است. اما یکی از چالش‌ها در زمینه‌ی فعالیت‌های استارت آپی در ایران، این است که علی رغم شکل خاص و متمایز استارت آپ‌ها از اشکال دیگر کسب و کار، قوانین مشخص، جامع و مختص به استارت آپ‌ها در حقوق ایران وجود ندارد و لاجرم برای حفظ حقوق این نوع کسب و کارها و فراهم نمودن امکان فعالیت آن‌ها در بستر کسب و کار و تجارت ایران، باید حقوق و تکالیف استارت آپ‌ها را با استفاده از تفسیر سایر قوانین و آیین نامه‌های مرتبط با استارت آپ‌ها نظیر قانون تجارت، قانون تجارت الکترونیک، قانون حمایت از حقوق مصرف کنندگان، آیین نامه حمایت از شرکت‌های نوپا، قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار و... به دست آورد و با استفاده از آنان به حقوق، تکالیف و وظایف قانونی این نوع کسب و کار در ابعاد گوناگون پی برد.

یکی از مهم‌ترین مسائل در بدو تاسیس استارت آپ‌ها، موضوعی است که هم‌بنیان‌گذاران استارت آپ قصد دارند در آن زمینه فعالیت نمایند و مبنای فعالیت، توسعه و درآمدزایی کسب و کار خویش را بر اساس آن قرار داده‌اند. همان طور که بیان شد با توجه به نبود قوانین مختص به استارت آپ‌ها و این که غالباً استارت آپ‌ها در زمینه‌هایی فعالیت می‌کنند که نوآور می‌باشد و شاید تا آن زمان، آن موضوع فعالیت وجود نداشته یا حداقل یک استارت آپ، آن فعالیت را به شکل جدید و خاصی ارائه داده است، بنابراین لازم است تا پس از تعریف مفاهیم کلی مطرح شده در این مقاله، به بررسی محدودیت‌های انتخاب موضوع فعالیت استارت آپ‌ها و تاثیر آن در ثبت استارت آپ به عنوان شرکت تجاری یا موسسه پرداخته و علاوه بر آن اشاراتی به موضوعات ممنوع به عنوان موضوع فعالیت استارت آپ نماییم.

۲. تعریف مفاهیم

۱-۲. استارت آپ

تعریف دقیقی از استارت آپ‌ها (Startup) در قوانین ایران وجود ندارد و در نظریات متخصصین این نوع کسب و کار نیز به جهت پویایی و جدید بودن آن، تعاریف مختلفی از استارت آپ شده است. طبق نظر مرکز کسب و کارهای کوچک آمریکا (USSBA)، استارت آپ‌ها را می‌توان چنین تعریف نمود: «استارت آپ، به مجموعه کسب و کارهایی گفته می‌شود که حول محور فناوری و تکنولوژی شکل می‌گیرند و پتانسیل بالایی برای رشد در آینده دارند.» همچنین استیو بلنک (پدر علم استارت آپ) سه ویژگی مهم را برای استارت آپ‌ها برمی‌شمارد که عبارت است از: ۱- در وضعیت ابهام هستند و هنوز مدل کسب و کار خویش را کشف نکرده‌اند. ۲- به دنبال یک مدل تکرار پذیر می‌گردند. ۳- مدل کسب و کار آن‌ها، مقیاس پذیر است [۱]. کرون، استارت آپ را به عنوان یک سازمان با تجربه محدود، کار با منابع ناکافی و تحت تاثیر عوامل متعددی مانند: سرمایه گذاران، مشتریان، رقبا و استفاده از تکنولوژی‌های محصول پویا توصیف می‌کند [۲]. رایس، استارت آپ را نهادی انسانی می‌داند که برای خلق محصول یا خدمتی نو در شرایط عدم قطعیت بسیار ساخته شده است [۳]. شرکت‌های استارت آپ یا شرکت‌های نوپا، شرکت‌هایی هستند که در زمینه‌ی تکنولوژی و فناوری‌های جدید اقدام می‌کنند و مربوط به حقوق مالکیت فکری و معنوی و به گونه‌ای در جهت حل مشکل موجود در بازار از طریق خلق یک روش نوآورانه و فناورانه می‌باشند. شرکت‌های استارت آپ در هر زمینه‌ای می‌توانند فعالیت داشته باشند. همچنین شرکت‌های استارت آپ، می‌توانند با هر میزان سرمایه‌ای که لازم باشد، تشکیل شوند. در این مورد، مدیران عامل و سرمایه گذارانی که اقدام به ثبت شرکت‌های استارت آپ می‌کنند

[۴]. بنابراین از مجموع تعاریف فوق، می‌توان نتیجه گرفت که استارت آپ‌ها مدلی از کسب و کار هستند که متکی بر ایده‌ی جدید جهت رفع مشکل یا تسهیل امری به شکل جدید هستند و در آنها میزان خطرپذیری بسیار بالاست به طوری که غالب استارت آپ‌ها بنا به دلایل مختلف به شکست منتهی می‌شوند و به همین دلیل گاهی جذب سرمایه گذار برای استارت آپ امر پر چالشی محسوب می‌شود اما باید توجه داشت در صورتی که ایده‌ی کسب و کار استارت آپی با موفقیت روبرو شود و به درستی در جهت توسعه‌ی ایده، مدیریت گردد سبب رشد بسیار سریع استارت آپ از نظر ساختار سازمانی، درآمد و ارزش سهام شرکت می‌شود و می‌تواند سودهای اقتصادی قابل توجهی را برای سرمایه‌گذاران و موسسین استارت آپ در پی داشته باشد و به جهت همین رشد سریع استارت آپ‌ها لازم است برای حفظ موفقیت آن، ایده‌ی استارت آپ مقیاس پذیر و تکرار پذیر باشد تا بتوان به آسانی استارت آپ را توسعه داد. همچنین لزومی ندارد تا موضوع فعالیت استارت آپ‌ها حتما در زمینه تکنولوژی باشد و امروزه استارت آپ‌هایی نظیر استارت آپ Youth to the people کالیفرنیا، که تمرکزش بر ساخت لوازم آرایشی با فرمول‌های ۱۰۰ درصد گیاهی است، وجود دارند که فعالیتشان در زمینه فناوری و تکنولوژی نیست و محصولات آرایشی و بهداشتی را به شیوه‌ای نوین و با فرمولاسیون گیاهی تولید می‌کنند. اما از آنجا که اکثر استارت آپ‌ها، به خصوص در ایران، در حوزه فناوری و تکنولوژی فعال هستند به نظر می‌رسد شرایط ایجاد استارت آپ در زمینه تکنولوژی با توجه به همواره نوآور بودن آن، نامحدود و بی انتها بودن این عرصه و گسترش روز به روز علوم فناوری مهیاتر باشد.

۲-۲. اعمال تجاری

اعمال تجاری به سه قسم تقسیم می‌شود: اعمال تجاری ذاتی، اعمال تجاری تبعی و اعمال تجاری حکمی. اعمال تجاری ذاتی، معاملات ذاتاً تجاری بوده و شخصیت معامل (تاجر بودن یا نبودن) تاثیری در ماهیت این اعمال حقوقی ندارد، این نوع اعمال، اعمال تجارتی موضوعی یا اصلی یا ماهوی نامیده می‌شوند [۵] که قانون گذار اعمال تجاری ذاتی را در ماده ۲ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ در ۱۰ بند ذکر کرده است.

اعمال تجاری حکمی، اعمالی هستند که در واقع و بر اساس ضوابط پذیرفته شده در مورد اعمال تجاری (ذاتی) تجارتی نیستند لیکن قانون گذار بنا به مصالح احکام و آثار اعمال تجاری را برای آن‌ها بار می‌کند، از این رو تجاری تلقی کردن این نوع اعمال نیاز به تصریح قانون گذار دارد از جمله معاملات برواتی [۵].

دکتر اسکینی در تعریف اعمال تجاری تبعی بیان می‌دارند: «اعمال تجارتی تبعی به اعمالی گفته می‌شود که ذاتاً مدنی است ولی تجارتی تلقی می‌شود چراکه به وسیله تاجر انجام می‌گیرد» [۶]. دکتر دمرچیلی نیز در تعریف اعمال تجاری تبعی بیان می‌دارند: «همین که کسی بر طبق قانون، تاجر شناخته شد، قانون تجارت تحت شرایطی اعمال مدنی او را نیز تجاری تلقی می‌کند یعنی اعمال مدنی او به تبعیت از وصف تاجر، تجاری محسوب می‌شود.» [۵] که قانون گذار این دسته از اعمال تجاری را نیز در ماده ۳ قانون تجارت در چهار بند بیان نموده است.

۲-۳. شرکت تجارتی

در قوانین کشور ما علی رغم تعریف از شرکت مدنی، تعریف واضحی از شرکت‌های تجارتی صورت نگرفته است لذا برای آشنایی با تعریف و ماهیت این شرکت‌ها باید به نظریات دکترین حقوق تجارت رجوع نمود. دکتر حسن ستوده تهرانی بیان می‌دارند: «شرکت تجارتی عبارت است از سازمانی که بین دو یا چند نفر تشکیل می‌شود که در آن هر یک سهمی به صورت نقد یا جنس یا کار خود در بین می‌گذارد تا مبادرت به عملیات تجارتی نموده و منافع و زیان‌های حاصله را بین خود تقسیم کنند.» [۷]. دکتر منصور صقری نیز در تعریف شرکت‌های تجارتی بیان می‌دارند: «شرکت عهده‌ای است که به وسیله آن دو یا چند شخص توافق می‌کنند آورده‌هایی را به منظور تقسیم منافع احتمالی، مشترکاً مورد تجارت قرار دهند» [۸]. دکتر اسکینی ضمن ورود نقدهایی به دو تعریف اخیر، تعریف کامل و جامع‌تری نسبت به شرکت‌های تجارتی بیان می‌دارند: «شرکت تجارتی، قراردادی است که به موجب آن دو یا چند نفر توافق می‌کنند سرمایه مستقلی را که از جمع آورده‌های آنها تشکیل می‌شود،

ایجاد کنند و به موسسه‌ای که برای انجام مقصود خاصی تشکیل می‌گردد، اختصاص دهند و در منافع و زیان‌های احتمالی حاصل از به کارگیری سرمایه سهمین شوند.» [۹]. در نهایت، دکتر پاسبان با اشاره به ایراداتی در تعریف اخیر، تعریف پیشنهادی خود برای شرکت‌های تجاری در حقوق کنونی ایران را بدین صورت بیان می‌دارند: «رابطه یا نهادی برآمده از توافق میان دو یا چند شخص که با اختصاص بخشی از دارایی خود به منظوری خاص تحت عنوان شخصیت حقوقی مستقل به قصد تحصیل سود تشکیل می‌گردد.» [۱۰].

قانونگذار در ماده ۲۰ قانون تجارت هفت قسم از شرکت‌های تجاری در حقوق ایران را بیان نموده و مواد قانونی مرتبط با هر یک از آن‌ها نیز آثار، حقوق، تکالیف و نحوه تشکیل، اداره، ورشکستگی، انحلال و تصفیه‌ی هر یک از این شرکت‌ها را ذکر کرده است. تمامی اقسام شرکت‌های تجاری، موضوعاً تجاری می‌باشند و باید لزوماً موضوع فعالیت آن‌ها که در اساسنامه یا شرکتنامه شرکت ذکر می‌شود از موضوعات تجاری ذاتی موضوع ماده ۲ قانون تجارت باشد به استثنای شرکت‌های سهامی (عام و خاص) که بر اساس ماده ۲ لایحه اصلاحی قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷، حکماً تجاری هستند. لایحه قانونی ۱۳۴۷، تجارتی بودن شرکت‌های سهامی خاص و عام را موقوف به انجام دادن امور تجاری نکرده است بلکه این شرکت‌ها تجارتی‌اند ولو این که موضوع عملیات آن‌ها امور تجاری نباشد، بدین ترتیب، شرکت‌های سهامی می‌تواند حتی برای امور غیرتجاری هم تشکیل شود [۹].

۴-۲. موسسه

شرکت‌های غیرتجاری در ادبیات حقوقی کشورمان به موسسه یا انجمن معروف هستند. دکتر پاسبان در تعریف موسسات بیان می‌دارند: «موسسات، شرکت تجاری به شمار نمی‌روند زیرا که نه، در یکی از اشکال شرکت‌های تجاری مقرر در قانون تاسیس شده‌اند و نه موضوع فعالیتشان بازرگانی است. با مرزبندی گفته شده، همه اشخاص حقوقی ثبت شده که در شرکت تجاری شمرده نمی‌شوند را بایستی شرکت غیرتجاری دانست. شاید بتوان همه اشخاص حقوقی مشمول ماده یک آیین نامه اصلاحی ثبت تشکیلات و موسسات غیرتجاری ۱۳۳۷ را شرکت‌های غیرتجاری به شمار آورد.» [۱۰].

بنابر ماده ۵۸۴ قانون تجارت، موسسات از تاریخ ثبت در دفتر مخصوصی که وزارت عدلیه تعیین نموده، دارای شخصیت حقوقی هستند (به استثنای موسسات دولتی که بنابر ماده ۵۸۷ قانون تجارت، به محض ایجاد و بدون احتیاج به ثبت دارای شخصیت حقوقی می‌شوند). موسسات به دو دسته تقسیم می‌شوند: ۱- موسساتی که موسسین قصد جلب منفعت و تقسیم بین خود دارند و این گونه موسسات، موسسات انتفاعی غیرتجاری نامیده می‌شوند و ثبت آن‌ها در بعضی موارد محتاج مجوز می‌باشد. ۲- موسساتی که موسسین آن‌ها قصد جلب منفعت و تقسیم بین خود را ندارند، این گونه موسسات موسسه غیرانتفاعی نامیده می‌شوند و بایستی قبل از ثبت، مجوز از نیروی انتظامی دریافت نمایند [۱۱].

۳. موضوع فعالیت استارت آپ‌ها

در استارت آپ‌ها بنا بر دو مورد از مهم‌ترین ویژگی‌های آن‌ها، یعنی خطرپذیری بالا و متکی بودن بر ایده‌ای نو، معمولاً در ابتدا تا رسیدن استارت آپ به تکامل، هم‌بنیان‌گذاران با توجه به هدف گذاری در نظر گرفته شده برای کسب و کار خویش، اقدام به بررسی، آزمایش و اجرای ایده‌ی استارت آپ در میان جامعه‌ی هدف می‌نمایند و پس از سپری شدن مدت زمانی و در صورت موفق بودن در رسیدن به اهداف تعیین شده، پیش بینی امکان رشد بیشتر کسب و کار در میان جوامع هدف و اطمینان از موفقیت آمیز بودن ایده‌ی کسب و کار، هم بنیان‌گذاران جهت استفاده از مزیت‌های اشخاص حقوقی، اقدام به ثبت استارت آپ به عنوان شخص حقوقی می‌نمایند. با شکل گیری کسب و کار نوپا و خروج از پیلۀ تکامل، استارت آپ نیازمند آن است که برای جلب مشتری، جذب سرمایه گذار و کلیه فعالیت‌های خود در بازار تجارت شخصیت حقوقی مستقلی از بنیان گذارن خود داشته باشد که تحقق این مهم جز با تاسیس شرکت ممکن نخواهد بود [۱۲]. اما یکی از مهم‌ترین موارد در ثبت شرکت، موضوع فعالیت شرکت است. موضوع شرکت از نظر حقوق شرکت‌های تجاری، به آن فعالیتی که شرکت برای انجام دادن آن

تشکیل می‌شود اطلاق می‌گردد [۹]. حال، با توجه به محصور بودن اعمال تجاری ذاتی موضوع ماده ۲ قانون تجارت و این که غالباً موضوع فعالیت استارت آپ‌ها متشکل از موضوعات نوین روز است، لازم است تا چالش‌های ثبت استارت آپ‌ها با توجه به موضوعات جدید آن‌ها را بررسی نماییم. در ادامه و در بخش‌های زیر به تفکیک به بررسی موضوع فعالیت استارت آپ‌ها از جنبه‌های مختلف آن خواهیم پرداخت.

۱-۳. مشروعیت و قانونی بودن

نخستین و احتمالاً مهم‌ترین امر در هنگام تشکیل یک استارت آپ و شروع به فعالیت تا گذر از مرحله بلوغ استارت آپ و تبدیل شدن به یک شرکت تجاری، مشروع و قانونی بودن موضوع و ایده‌ای است که توسط هم‌بنیان‌گذاران برای استارت آپ در نظر گرفته شده است. با توجه به ماهیت و ذات کسب و کارهای استارت آپی، غالباً این نوع کسب و کارها در زمینه‌های نو و بدیع شروع به ایده پردازی و فعالیت می‌نمایند و به همین دلیل، بررسی دقیق قانونی و مشروع بودن ایده استارت آپ امری ضروری و پر چالش است چرا که ممکن است درباره‌ی موضوعات جدید قانون واضح و صریحی وجود نداشته باشد و حتی ممکن است در مواردی به صورت کلی در آن مورد، قوانین و مقررات خاصی موجود نباشد و با توجه به این که استارت آپ‌ها ذاتاً دارای ویژگی ریسک پذیری بالا هستند و احتمال شکست آن‌ها زیاد است، هم‌بنیان‌گذاران استارت آپ باید کلیه تدابیر لازم جهت کاهش ریسک شکست ایده را بیندیشند و آن را به حداقل برسانند. یکی از این تدابیر، بررسی و استدلال مشروعیت و قانونی بودن ایده‌ی استارت آپ از منابع مختلف فقهی و حقوقی توسط وکلا، عالمان و پژوهشگران رشته حقوق است تا با بررسی قوانین مرتبط با ایده استارت آپ و استدلال‌های صحیح حقوقی پی به مشروع یا نامشروع بودن موضوع و ایده‌ی استارت آپ ببرند.

تعیین موضوع شرکت، در موجودیت آن تأثیری اساسی دارد. هرگاه شرکت فعالیتی غیرمشروع را دنبال کند، باطل است و این بطلان، جنبه مطلق دارد [۹]. در استارت آپ‌ها پیش از ثبت و تشکیل شرکت نیز، در صورتی که ایده و موضوع فعالیت نامشروع باشد، در مرحله ثبت شرکت به مانع بزرگی برخورد خواهند کرد و امکان ثبت شرکت میسر نخواهد بود که این مسئله سبب محروم ماندن استارت آپ از مزایای ثبت شرکت تجاری و امکان رشد بیشتر ایده‌ی استارت آپ می‌گردد و به شکست پروژه منتهی می‌شود.

از طرف دیگر، زمانی که فعالیتی در انحصار دولت است و شرکای شرکتی، موضوع آن را همین فعالیت قرار می‌دهند نیز شرکت باطل است [۹]. بنابراین علاوه بر مشروع بودن ایده‌ی استارت آپ، باید این مسئله نیز بررسی شود که ایده و فعالیت در نظر گرفته شده برای استارت آپ در انحصار دولت یا نهاد خاصی قرار نداشته باشد و یا موضوع فعالیت در نظر گرفته شده برای استارت آپ با فعالیت‌های دولتی جزاً یا کلاً در تعارض نباشد و شرکت‌های تجاری مجاز به انجام آن نوع فعالیت باشند. به عنوان مثال اگر استارت آپی با ایده‌ی چاپ اسکناس رایج کشور اقدام به فعالیت نماید بدیهی است که نه تنها موضوع فعالیت آن نامشروع تلقی می‌گردد و اجازه‌ی ثبت شرکت به آن داده نمی‌شود بلکه ممکن است هم‌بنیان‌گذاران آن به جرم جعل اسکناس محکوم گردند و مورد مجازات کیفری قرار گیرند چرا که چاپ اسکناس رایج کشور صرفاً در صلاحیت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران است.

از مصادیق بدیع بودن موضوع فعالیت استارت آپ‌ها و معلوم نبودن مشروعیت یا عدم مشروعیت آن، می‌توان به استارت آپ‌هایی اشاره نمود که ایده‌های مبتنی بر بستر بلاکچین، ارزهای دیجیتال، متاورس و فناوری‌های مربوط به آن را دارند در حالی که هم اکنون قانون صریح و واضحی درباره فناوری بلاکچین و تکنولوژی‌های مرتبط با آن در حقوق کشور ایران وجود ندارد اما شاهد استارت آپ‌های بسیاری در این زمینه هستیم. به عنوان مثال یکی از شایع‌ترین ایده‌ها در میان استارت آپ‌های بلاکچینی، صرافی ارزهای دیجیتال است که با توجه به سکوت قوانین ایران در این باره، مشروعیت یا عدم مشروعیت آن‌ها و چهارچوب و حدود فعالیتشان به طور دقیق مشخص نیست و همچنین با توجه به نوع فعالیت جدید و خاص این نوع صرافی‌ها مشخص نیست که بنا بر بند ۷ ماده ۲ قانون تجارت، آیا صرافی ارزهای دیجیتال نیز عمل ذاتاً تجاری است یا خیر؟ و آیا مواد

قانونی «دستورالعمل اجرایی تاسیس، فعالیت و نظارت بر صرافی‌ها» شامل این نوع صرافی‌ها نیز می‌گردد و اگر بله، ساز و کار اجرایی آن با توجه به مبتنی بودن فعالیت این صرافی‌ها بر بلاکچین چگونه است؟

مثال اخیر صرفاً مصداقی از ایده و فعالیت‌های جدید استارت آپ‌ها است که درباره‌ی آن قانون صریح وجود ندارد یا با سکوت قانون و بعضاً نبود قانون مواجه هستیم که این امر نیازمند آن است که موسسین استارت آپ‌ها تا زمان قانون گذاری صریح و دقیق درباره‌ی این مسائل، با دقت نظر به انتخاب ایده و موضوع استارت آپ و بررسی مشروعیت آن بپردازند.

۲-۳. مجوزها

برخی از انواع کسب و کار با توجه به موضوع فعالیت آن‌ها یا نوع کسب و کارشان، علاوه بر آن که باید اقدام به انجام فعالیت مشروع نمایند، نیازمند آن هستند که برای انجام فعالیت خویش از نهادهای ذی صلاح مجوز کسب و کار و فعالیت دریافت نمایند. در تعیین موضوع شرکت باید به کلیاتی که فعالیت شرکت در آن حوزه انجام می‌شود پرداخت اما بسته به نوع کسب و کار خاص شرکت باید موضوعاتی را ذکر نمود و چنانچه موضوعات مستلزم کسب مجوزهایی خاص باشد، حتی در صورت ثبت موضوع، بدون آن مجوزها نمی‌توان نسبت به انجام آن‌ها اقدام نمود [۱۲]. برخی از موضوع‌های فعالیت نیازمند اخذ مجوز پیش از ثبت شرکت هستند اما در بسیاری از موارد از جمله فناوری اطلاعات می‌توان پس از ثبت اقدام به اخذ مجوز نمود. ممکن است در برخی موارد اخذ مجوز اجباری نباشد یا برای موضوعات مشابه مجوزات متعددی وجود داشته باشد بنابراین لازم است در این باره تحقیق شود ضمن آن که داشتن مجوز حتی اگر تکلیف قانونی نباشد، به افزایش اعتبار شرکت کمک می‌کند یا ممکن است شرط لازم برای دریافت حمایت‌های دولتی باشد [۱۳]. که این دو مورد یعنی افزایش اعتبار کسب و کار و برخورداری از حمایت‌های دولتی به کاهش احتمال شکست استارت آپ و افزایش موفقیت آن کمک موثری می‌کند.

با توجه به این که استارت آپ‌ها غالباً با موضوعات مرتبط فناوری و تکنولوژی فعالیت می‌کنند، بدیهی است که تمام یا اکثر فعالیت آن‌ها در بستر سایت‌های اینترنتی متمرکز است و از این طریق بخش مهمی از فعالیت‌های خویش را انجام می‌دهند. کسب و کارهای اینترنتی برای فعالیت خود بعضاً بسته به نوع فعالیت خود ملزم به کسب مجوزهایی نیز هستند، از مهم‌ترین این موارد نماد اعتماد الکترونیک است که نشانه‌ای است که از طرف بانک مرکزی با نام مرکز توسعه تجارت الکترونیکی که وابسته به سازمان صنعت، معدن و تجارت ایران است، به عنوان تاییدیه به فروشگاه‌های اینترنتی داده می‌شود [۱۲]. بنابراین اخذ این مجوز برای استارت آپ‌های با موضوع تکنولوژی که غالب فعالیت و کسب درآمد خویش را از طریق سایت اینترنتی دارند بسیار ضروری است چرا که اخذ این مجوز و درج این نماد در سایت، هم سبب افزایش اعتماد مشتریان می‌شود، هم باعث می‌گردد مانعی در مسیر فعالیت اینترنتی استارت آپ وجود نداشته باشد و کلیه فعالیت‌های اینترنتی آن در حمایت و چهارچوب قوانین و مقررات صورت پذیرد.

وبسایت ساماندهی، وابسته به مرکز توسعه فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وظیفه دارد تا اطلاعات تمام سایت‌ها و سامانه‌های اینترنتی را جمع آوری نماید. مهم‌ترین مزیت ثبت نام در سایت ساماندهی و دریافت نماد طلایی آن را می‌توان جلوگیری از فیلترینگ سریع و بدون اطلاع دانست. وفق تبصره ۱ ماده ۲۱ قانون جرایم رایانه‌ای، کارگروه تعیین مصادیق مجرمانه موظف است در صورتی که اطلاعات مدیر سایت در سایت ساماندهی وجود داشته باشد، پیش از فیلترینگ سایت از مدیر سایت بخواهد تا محتوای مجرمانه را حذف نماید و در صورتی که مدیر سایت محتوای مجرمانه را فوراً حذف کند سایت مزبور فیلتر نخواهد شد [۱۵]. بنابراین اخذ این مجوز از سوی استارت آپ‌ها برای سایت خویش می‌تواند هم متضمن این باشد که موضوع فعالیت شرکت و محتوای تولید شده توسط آن‌ها قانونی بوده و فاقد اوصاف مجرمانه است و هم اگر مطلبی به تشخیص این سامانه مجرمانه محسوب شود، بلافاصله باعث فیلتر یا مسدود شدن سایت نمی‌گردد بلکه اخطار حذف مطالب مجرمانه به مدیران سایت داده خواهد شد که این موضوع خود از اهمیت بالایی برخوردار است چرا که فیلتر یا مسدود شدن دسترسی به یک سایت، علاوه بر آسیب زدن به اعتبار آن کسب و کار، می‌تواند باعث اختلال در کسب درآمد و سیستم فروش آن کسب و کار نیز گردد.

۳-۳. قالب شرکت تجاری

هم‌بنیان‌گذاران استارت آپ‌ها پس از آن که بتوانند با موفقیت از مرحله رشد و تکامل خویش عبور کنند و دوره‌ی بلوغ را پشت سر گذرانند، باید اقدام به ثبت کسب و کار خویش در قالب یک شرکت تجاری نمایند تا از مزایای ثبت شرکت تجاری بهره ببرند و سرعت رشد و احتمال موفقیت کسب و کار نوپای خود را افزایش دهند. از مزایای ثبت کسب و کار استارت آپی به عنوان شرکت تجاری به موارد ذیل می‌توان اشاره نمود: ۱- ساختارمند بودن، یکی از نشانه‌های اعتبار یک کسب و کار است. ۲- بسیاری از کارفرمایان و مشتریان جهت قراردادهای بزرگ صرفاً شرکت‌های ثبت شده را می‌پذیرند. ۳- شرکت‌های معمولاً شفافیت مالی بالاتری نسبت به کسب و کارهای ثبت نشده یا غیر رسمی دارند. ۴- حقوق صاحبان سهام به شیوه‌ی بهتری توسط قانون حمایت می‌شود. ۵- در ساختار شرکتی، امکان جذب سرمایه خصوصاً از سرمایه‌گذاران حرفه‌ای بهتر فراهم است. ۶- تفکیک شخصیت حقوقی شرکت از شخصیت حقیقی اعضای آن، به خصوص برای سهامداران، مزیت قابل توجهی در کاهش مسئولیت آن‌ها در مقابل اشخاص ثالث ایجاد می‌نماید. ۷- برخی از حمایت‌های قانونی و تسهیلات دولتی صرفاً به شرکت‌های ثبت شده تخصیص می‌یابد [۱۳].

ثبت شرکت تجاری نیازمند رعایت تکالیف و مقررات متعدد و ویژه‌ای است که حتماً پیش از اقدام به ثبت شرکت، باید این موارد به دقت بررسی گردد و به شکل صحیح و قانونی انجام شود. یکی از این موارد تعیین قالب شرکت تجاری است. از منظر حقوقی شرکت‌های استارت آپ می‌توانند در قالب هر یک از شرکت‌های تجارتی موضوع قانون تجارت تشکیل شوند و به همین جهت ثبت شرکت‌های استارت آپ بر اساس شرایط و احکام لازم و خاص هر یک از قالب‌های شرکت‌های تجارتی امکان پذیر می‌گردد [۱۴]. هر فعالیتی تحت عنوان شخصیت حقوقی تجارتی که خارج از قالب ماده ۲۰ قانون تجارت باشد را نمی‌توان تحت عنوان شخصیت حقوقی تجارتی قرار داد به ویژه آن که اداره‌ی ثبت شرکت‌ها از ثبت شخصیت حقوقی تجارتی که همان شرکت تجاری است جز در قالب ماده ۲۰ قانون تجارت خودداری می‌کند [۱۰]. بنابراین ثبت شرکت‌های استارت آپ یا نوپا در قالب شرکت‌های تضامنی، سهامی عام و خاص، نسبی، مختلط سهامی و غیرسهامی امکان پذیر می‌باشد، ولی با توجه به این که این شرکت‌ها می‌توانند با جذب سرمایه یا سرمایه‌گذاری‌های بالا تشکیل شوند، در نتیجه معمولاً در قالب شرکت‌های سهامی عام یا خاص تشکیل می‌شوند [۱۴]. نکته‌ای که در این مرحله باید مورد توجه قرار گیرد آن است که موضوع فعالیت شرکت در تعیین قالب شرکت تجاری موثر است. موضوع فعالیت شرکت معمولاً در اساسنامه معین می‌شود اما در شرکت‌نامه نیز باید معین شود و الا قرارداد بدون موضوع تلقی خواهد شد [۹]. از آنجا که شرکت‌های با مسئولیت محدود، تضامنی، نسبی، مختلط سهامی و غیرسهامی، شرکت‌هایی موضوعاً تجارتی هستند بنابراین لزوماً موضوع فعالیت شرکت نیز باید از مصادیق ماده ۲ قانون تجارت باشد. با توجه به تعریف شرکت‌های تجارتی (غیر از شرکت‌های سهامی) اگر موسسین به جای قالب موسسه غیرتجارتی برای فعالیت‌های غیر بازرگانی خود، تصمیم به بهره‌گرفتن از شکل تعریف شده شرکت تجارتی گرفته‌اند به زیان خویش عمل نموده و اشخاص ثالثی که به اعتماد این قالب رسماً اعلام شده با شرکت طرف معامله واقع شده‌اند نایستی هزینه انتخاب نادرست موسسین و اعضا شرکت را بپردازند [۱۰]. حال آن که همان طور که پیش‌تر گفته شد چالش تشخیص تجارتی یا غیرتجارتی بودن موضوع فعالیت استارت آپ (با فرض مشروع بودن موضوع فعالیت) به علت نوآوری آن‌ها امری آشکار است. هم‌بنیان‌گذاران استارت آپ‌ها در صورت تمایل ثبت شرکت تجارتی در قالب‌های موضوعاً تجارتی و مصون ماندن از مسئولیت‌های مدنی و کیفری ثبت اشتباه قالب شرکت با توجه به موضوع فعالیت آن، ناچارند تا علاوه بر تعیین مشروعیت موضوع فعالیت خویش، تجارتی بودن فعالیت کسب و کار خود را از منظر حقوقی استدلال نمایند تا بتوانند استارت آپ را در قالب مدنظر ثبت و تاسیس نمایند که طولانی شدن روند اثبات مشروع و تجارتی بودن موضوع فعالیت شرکت ممکن است باعث ورود ضرر به استارت آپ یا محرومیت استارت آپ از برخی سودها در بازار هدف گردد.

ماده ۲ لایحه الحاقی قانون تجارت بیان می‌دارد: «شرکت سهامی شرکت بازرگانی محسوب می‌شود ولو اینکه موضوع عملیات آن امور بازرگانی نباشد.» که بیانگر ویژگی حکماً تجارتی بودن شرکت‌های سهامی (عام یا خاص) است که این ویژگی از جمله دلایلی است که سبب شده هم‌بنیان‌گذاران و موسسین استارت آپ‌ها بیشتر علاقمند به ثبت کسب و کار خویش در

قالب شرکت سهامی (عام یا خاص) باشند چرا که در این صورت دیگر نیازی به بررسی تجاری بودن یا غیر تجاری بودن فعالیت نوآورانه استارت آپ نمی‌باشد و صرف مشروع بودن آن ایده و فعالیت جهت ثبت و تاسیس شرکت استارت آپی در قالب شرکت سهامی کفایت می‌نماید و می‌توانند از مزایای ثبت شرکت سهامی بهره مند شوند.

۳-۴. موسسات غیر تجاری

همان گونه در ابتدای مقاله ذکر شد، موسسه‌ها، اشخاص حقوقی هستند که موضوع فعالیت آن‌ها تجاری نیست و حکما نیز تجاری محسوب نمی‌شوند و خود موسسات نیز به دو دسته موسسات انتفاعی و موسسات غیرانتفاعی تقسیم می‌گردند. با دقت نظر در ماهیت و ویژگی‌های کسب و کارهای استارت آپ، مانند سرمایه پذیر بودن، مقیاس پذیر بودن و... ثبت یک کسب و کار استارت آپی در قالب موسسه، امری نادر است زیرا چنانچه بیان گردید ثبت استارت آپ در قالب شرکت‌های تجاری با ماهیت این نوع کسب و کار سازگارتر و منطقی‌تر است. اما حتی با فرض آن که موسسین استارت آپ مایل یا ناچار به ثبت کسب و کار خویش در قالب موسسه باشند، مانند آن که موضوع فعالیت استارت آپ، غیرتجاری بوده و بنا به استراتژی و اهداف مدنظر هم‌بنیان‌گذاران مایل به ثبت استارت آپ در قالب شرکت سهامی نیز نباشند و مزایای ثبت استارت آپ در قالب موسسه برایشان توجیه پذیر و منطقی باشد، می‌توانند استارت آپ خویش را در قالب موسسه‌ی انتفاعی ثبت نمایند. بدیهی است حتی در چنین فرضی نیز باید موسسه را انتفاعی در نظر گرفت چرا که ذات استارت آپ‌ها، کسب و کار است و طبیعتاً هم‌بنیان‌گذاران آن به دنبال کسب سود و منفعت از ایده‌ی نوآورانه و فعالیت خویش هستند. همچنین باید به این امر توجه داشت که به موجب ماده ۱ آیین نامه اصلاحی ثبت تشکیلات و موسسات غیرتجاری مصوب ۱۳۲۷ معیار غیرتجاری بودن موسسه، غیر تجاری بودن موضوع فعالیت آن است و داشتن یا نداشتن قصد انتفاع موثر در مقام نمی‌باشد.

به عقیده دکتر پاسبان: «با پذیرش معیار شکل به نحو مذکور در ماده ۲۰ قانون تجارت جهت تشخیص شرکت‌های تجاری بدون توجه به نوع فعالیت‌های آن‌ها، به نظر می‌رسد اشخاص حقوقی‌ای را که در قالب‌های غیرتجاری مانند موسسات مذکور در ماده ۵۸۴ قانون تجارت و آیین نامه‌ی اجرایی سال ۱۳۳۷ آن و یا حتی به عنوان موسسات دولتی به فعالیت‌های ماده ۲ قانون تجارت اشتغال دارند نیز بایستی شخص حقوقی تجاری به شمار آورد. اعمال چنین دیدگاهی به حفظ حقوق جامعه منجر خواهد شد و از سوء استفاده از عناوین غیرتجاری برای اهداف سودجویانه جلوگیری به عمل خواهد آورد.» [۱۰]. لذا با توجه به این نظریه که به نظر به عدالت نیز نزدیک‌تر است باید دقت شود تا اگر این امکان وجود داشته باشد که موضوع فعالیت استارت آپ، مصداقی از فعالیت‌های ماده ۲ قانون تجارت تلقی گردد، موسسین اقدام به ثبت کسب و کار خویش در قالب موسسه ننمایند و کسب و کار خود را در قالب مناسب آن موضوع فعالیت ثبت کند و از حقوق، تکالیف و مزایای شرکت یا موسسه خویش بهره مند شود.

۳-۵. شرکت‌های دانش بنیان

ماده ۱ قانون حمایت از شرکت‌ها و موسسات دانش بنیان بیان می‌دارد: «شرکت یا موسسه‌ی دانش بنیان شرکت یا موسسه‌ی خصوصی یا تعاونی است که به منظور هم افزایی علم و ثروت، توسعه‌ی اقتصاد دانش محور، تحقق اهداف علمی و اقتصادی (شامل گسترش و کاربرد اختراع و نوآوری) و تجاری سازی نتایج تحقیق و توسعه (شامل طراحی و تولید کالا و خدمات) در حوزه‌ی فناوری‌های برتر و بار ارزش افزوده‌ی فراوان به ویژه در حوزه‌ی نرم افزارهای مربوط تشکیل می‌شود.» سازمان همکاری اقتصادی و توسعه نیز در تعریف این شرکت‌ها بیان می‌دارد: «آن دسته از گروه‌های انسانی تحصیل کرده در مراکز علمی، پژوهشی و تحقیقاتی که توانسته باشند در این مراکز علاوه بر فراگیری علوم نظری و تئوری‌های علمی، روش‌های تبدیل علوم فراگرفته به فعالیت‌های درآمدزا و تولیدکننده ارزش را به همراه داشته باشد.»

شاید بتوان تعریف زیر را برای شرکت‌های دانش بنیان مناسب‌تر دانست: «شرکت یا موسساتی هستند که در راستای تولید و جذب دانش تجاری تشکیل شده و علاوه بر تجاری سازی ایده‌ها به تولید ایده‌ی تجاری نیز مبادرت می‌ورزند و در راستای گسترش اقتصاد دانش بنیان فعالیت می‌کنند.» [۱۱].

شرکت‌های دانش بنیان، شرکت‌هایی هستند که از نظر تعریف و ساختار، شباهت‌های بسیاری با کسب و کارهای نوپا (استارت آپ‌ها) دارند ولی این شباهت لزوماً به این معنا نیست که هر استارت آپی می‌تواند دانش بنیان محسوب شود یا هر شرکت دانش بنیانی حتماً استارت آپ بوده است. شرکت‌های دانش بنیان بر اساس فعالیت برخاسته از دانش و تولید فناوری ایجاد می‌شوند و دانش‌محور هستند اما شرکت‌های استارت آپی پاسخی است خلاقانه به یک نیاز موجود یا تعریف یک نیاز و پاسخ به آن است. یکی از مهم‌ترین عواملی که در دانش بنیان محسوب شدن یک استارت آپ دخیل است، موضوع فعالیت آن می‌باشد. با توجه به تعاریف فوق و ماهیت شرکت‌های دانش بنیان، یکی از مهم‌ترین موارد در ماهیت این شرکت‌ها آن است که ایده و فعالیت شرکت ناشی از علم و دانش باشد. شرکت دانش بنیان شخصیتی حقوقی است که بر مبنای دانش تشکیل می‌شود، بنابراین صرف تولید دانش برای ایجاد و موجودیت یافتن در شرکت‌های دانش بنیان کافی نمی‌باشد و شرکت‌های دانش بنیان همیشه دانش تولید نمی‌کنند و شرکت دانش بنیان می‌تواند یک استفاده‌کننده‌ی ماهر از دانش باشد [۱۱]. دانش بنیان، نوع خاصی از شرکت‌های تجاری یا موسسات نیست بلکه ویژگی‌ای است هر شرکت یا موسسه‌ای در صورتی که شاخصه‌های لازم برای دانش بنیان تلقی شدن را دارا باشد می‌تواند این ویژگی را کسب نماید، لذا اگر کسب و کار نوپایی ایده و فعالیت خویش را بر مبنای علم و دانش ساخته باشد و کلیه‌ی شاخصه‌های شرکت دانش بنیان را دارا باشد، دانش بنیان تلقی می‌گردد و می‌تواند از مزایای این ویژگی در شرکت خویش استفاده نماید. تشخیص این که شرکتی دانش بنیان هست یا خیر با کارگروه ارزیابی و تشخیص صلاحیت شرکت‌هاست که در زیر مجموعه معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری فعالیت می‌نماید.

به عنوان مثالی از تفاوت شرکت استارت آپی و شرکت دانش بنیان، به دو شرکت دیجی کالا و شرکت سیناژن اشاره نمود. دیجی کالا به عنوان یک شرکت استارت آپی، با ایده‌ی نوآورانه در جهت پاسخگویی راحت‌تر و سریع‌تر به نیاز مشتریان در انتخاب و خرید محصولات مورد نیاز و تحویل آن در سریع‌ترین زمان در منزل شکل گرفته است و در واقع ایده‌ی آن صرفاً راه حلی خلاقانه به نیازی بوده است که قبلاً نیز وجود داشته است. اما شرکتی مانند شرکت سیناژن که دانش بنیان محسوب می‌گردد، موضوع فعالیتش تولید محصولات بیوتکنولوژی پزشکی است و بدین طریق توانسته است تا دانش تولید کند و یا دانش تولید شده را به کالا و خدمات قابل عرضه تبدیل نماید.

۴. نتیجه‌گیری

به علت نوآورانه بودن ایده‌های کسب و کار استارت آپی، تعیین مشروعیت و تجاری یا غیر تجاری بودن موضوع فعالیت کسب و کار، امری پر چالش است و در عین حال ضروری است تا با بررسی دقیق قوانین و مقررات مربوط به حقوق تجارت، کسب و کارها و استارت آپ‌ها با استدلال صحیح حقوقی مشخص نماییم که وضعیت موضوع فعالیت استارت آپ چگونه است و نیازمند اخذ مجوز از چه نهادهایی جهت انجام فعالیت می‌باشد. مزیت این عمل آن است که از هدر رفتن زمان و هزینه‌ی بسیار جلوگیری خواهد شد چرا که با فرض شروع فعالیت استارت آپ و اطلاع از نامشروع بودن موضوع فعالیت کسب و کار یا صلاحیت نداشتن اشخاص حقوقی خصوصی در انجام آن فعالیت، عملاً تمام وقت و هزینه هم‌بنیان‌گذاران و سرمایه‌گذاران استارت آپ جهت توسعه‌ی آن به هدر رفته زیرا با مانع بزرگی برخورد کرده‌اند که مانع از ثبت شرکت و ادامه‌ی فعالیت استارت آپ شده است. از سوی دیگر در صورتی که بتوان به شکل صحیح و درست وضعیت و ماهیت فعالیت استارت آپ را تشخیص داد می‌توان نسبت به حقوق مربوط به کسب و کار اشراف کامل‌تری یافت و قالب صحیح‌تری برای ثبت استارت آپ در نظر گرفت. گرچه به نظر می‌رسد فارق از سایر مزیت‌های شرکت‌های سهامی برای ثبت استارت آپ‌ها، از این جهت که شرکت‌های سهامی حکماً تجاری محسوب می‌شوند و می‌توان حتی فعالیت‌های غیرتجاری را در این قالب شرکت انجام داد اما همچنان شرکت تجاری محسوب گردد، هم‌بنیان‌گذاران استارت آپ با چالش تعیین تجاری یا غیرتجاری بودن موضوع فعالیت رو در رو

نخواهند بود و مسیر ثبت شرکت برایشان هموارتر خواهد بود، ضمن آن که به علت آن که استارت آپ‌ها، کسب و کار هستند و ذات کسب و کار به دست آوردن سود و منفعت است، حتی با فرض غیرتجاری بودن موضوع استارت آپ، ثبت آن به عنوان شرکت تجاری سهامی منطقی‌تر از ثبت آن به عنوان موسسه غیرتجاری انتفاعی است زیرا از این طریق هم می‌توانند کسب سود بیشتری نمایند و هم می‌توانند راحت‌تر اقدام به جذب سرمایه نمایند. استارت آپ‌ها می‌توانند از حمایت‌های بیشتری در هنگام توسعه، تاسیس و ثبت شرکت برخوردار شوند که بخشی از این حمایت‌ها بستگی به موضوع فعالیت آن‌ها دارد، به عنوان مثال اگر استارت آپی دارای ویژگی‌های شرکت دانش بنیان باشد و ایده و موضوع فعالیت آن مبنای علمی داشته باشد و از این طریق تولید دانش یا تولید کالا و خدمات به واسطه‌ی استفاده از دانش نماید می‌تواند از حمایت‌های قانونی مختص به شرکت‌های دانش بنیان بهره مند شود که خود این حمایت‌ها سبب افزایش احتمال موفقیت استارت آپ‌ها و کاهش خطرپذیری شکست آن‌ها می‌گردد. بنابراین مشاهده می‌شود که تشخیص ماهیت موضوع فعالیت استارت آپ و حقوق مرتبط با آن در موفقیت یا شکست استارت آپ‌ها نقش بسیار مهم و اساسی دارد که نیازمند بررسی دقیق توسط هم‌بنیان‌گذاران استارت آپ به همراه متخصصین علم حقوق در این زمینه در همان زمان ابتدایی تشکیل تیم هم‌بنیان‌گذاران استارت آپ است.

منابع و مراجع

- Blank, Steve, and Bob Dorf; (2012); "The startup owner's manual: The step-by-step guide for building a great company".
- Crowne, M. (2002, August). "Why software product startups fail and what to do about it". Evolution of software product development in startup companies. In IEEE International Engineering Management Conference (Vol. 1, pp. 338-343). IEEE.
- Ries, Eric; (2011); "The lean startup: How today's entrepreneurs use continuous innovation to create radically successful businesses". Crown books.
- گلزار، ع. و میربد، ل. (۱۳۹۶)، "ماهیت و بررسی حقوقی شرکت‌های استارت آپ" چهارمین همایش ملی حقوق ارزیابی کارآمدی قانون در نظام جمهوری اسلامی ایران، میبد.
- دمرچیلی، م، حاتمی، ع. و قرانی، م. (۱۳۹۷)، "قانون تجارت در نظم حقوقی کنونی". تهران: انتشارات کتاب آوا.
- اسکینی، ر. (۱۳۸۸). "حقوق تجارت: کلیات، معامات تجاری، تجار و سازماندهی فعالیت تجاری". تهران: انتشارات سمت.
- ستوده تهرانی، ح. (۱۳۸۹) "حقوق تجارت". جلد اول. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- صقری، م. (۱۳۷۹). "تعریف شرکت تجاری، تحولات حقوق خصوصی". جلد دوم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- اسکینی، ر. (۱۳۹۶). "حقوق تجارت: شرکت‌های تجاری". جلد اول. تهران: انتشارات سمت.
- پاسبان، م. (۱۳۹۸). "حقوق شرکت‌های تجاری". تهران: انتشارات سمت.
- جعفری، ع. و سیاح رفیعی، س. (۱۴۰۰). "حقوق شرکت‌های دانش بنیان". تهران: انتشارات مجد.
- سعید وزیری، خ. و سیدتفرشی‌ها، س. (۱۴۰۰). "حقوق استارت آپ‌ها". تهران: انتشارات خرسندی.
- شکیبا، م. (۱۳۹۹). "مقدمه‌ای بر تاسیس و اداره شرکت‌های نوپا در ایران". تهران: انتشارات نوین توسعه.
- نوری امیرکلایی، س. و چوپانی، ح. (۱۴۰۰). "بررسی استارت آپ‌ها در نظام حقوقی ایران و آمریکا". پنجمین کنفرانس ملی حقوق در چشم انداز ۱۴۰۴. رشت.

۱۵. اماره، ک. (۱۳۹۹). "بررسی ابعاد و چالش‌های حقوقی تاسیس شرکت‌های استارت‌آپی در پرتو قوانین". سومین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق. تهران.